

LATINKA PEROVIĆ (I)

SRPSKI DISIDENTI RADILI SU ZA TAJNU POLICIJU

IAKO JE PROTESTOVAO PROTIV SMENE ALEKSANDRA RANKOVIĆA, IAKO JE TIM POVODOM TITU NAPISAO PISMO, U SUŠTINI, DOBRICA ĆOSIĆ JE VEROVAO DA BI ZA SRBE BILO NAJBOLJE AKO BI UPRAVO ON U SVOJE RUKE PREUZEAO DRŽAVNO KORMILO, KAŽE U PRVOM DELU INTERVJUA ZA NJUZVIK ISTORIČARKA LATINKA PEROVIĆ, AUTOR KNJIGE „DOMINANTNA I NEŽELJENA ELITA“

PIŠE TAMARA NIKČEVIĆ

FOTO DADO ĐILAS

KAD JE SREDINOM prošle godine, u izdanju beogradskog „Dan Grafa“ i RT Vojvodina, iz štampe izašla knjiga „Dominantna i neželjena elita - Beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX-XXI vek)“, ni autorka, istoričarka Latinka Perović, a ni izdavač nisu slutili da će to delo izazvati toliko interesovanje javnosti ne samo u Srbiji već i regionu. Knjiga u kojoj je predstavljeno trinaest ličnosti - Dobrica Ćosić, Marko Nikezić, Koča Popović, Milovan Đilas, Ivan Đurić, Novak Pribičević, Slobodan Inić, Ivan Stambolić, Olga Popović Obradović, Sima Ćirković, Zoran Đinđić, Bogdan Bogdanović i Radomir Konstantinović - ovih bi dana trebalo da doživi i svoje drugo izdanje. Jedna od dvoje recenzentica knjige, profesorka Dubravka Stojanović (drugi je dr Milan Subotić), napisala je da je „Dominantna i neželjena elita“ dubinski pokazatelj da istorija uvek u ponudi ima različita rešenja i da pravac kretanja nije stihija ili prirodna pojava, već posledica odluka i snage uticaja. Delo Latinke Perović, tvrdi profesorka Stojanović, pokazuje da je u srpskoj istoriji uvek bilo alternative.

„Nažalost, u Srbiji je alternativa, po pravilu, slaba i neželjena. Zašto? Pre svega zato što je masa zaostala, što je njen pritisak veliki i što je uvek išla na krajnja sredstva - kako prema svojim, tako i prema građanima drugih zemalja“, objašnjava Latinka Perović.

Govoreći na jednoj od promocija vaše knjige, profesor Ljubodrag Dimić zapazio je da u „Dominantnoj i neželjenoj eliti“ pominjete čak hiljadu i dva imena i zaključio da je reč o delu koje je otvorilo raspravu ne samo o trinaest ličnosti o kojima ste pisali i koje ste lično poznavali nego pre svega o srpskom društvu.

Doduše, bilo je i onih koji su vašu knjigu žestoko kritikovali.

- Na osnovu onoga što je do mene stiglo, primetila sam da autori koji su se obrušili na „Dominantnu i neželjenu elitu“ u svojim osvrtima mnogo više pažnje posvećuju meni, mom odnosu prema Jugoslaviji, prema srpskom nacionalizmu i ratovima devedesetih, nego što se suštinski bave delom koje sam napisala. Nije tajna da sam kao sekretar CK SK Srbije (1968-1972) verovala da Jugoslavija ima budućnost - da li kao konfederacija ili kao asimetrična federacija, nije važno; za mene je kao federalistu bilo bitnije da jugoslovenska zajednica sačuva okvir, da se evropeizira, što je ovim autorima dalo za pravo da me, pišući navodno o knjizi, u naučnom smislu pokušaju diskreditovati. I to, pre svega, tezama o meni kao o bivšoj komunistkinji, kao eksponentu američkog kolonijalizma i kao ličnosti koja piše s nekih antisrpskih pozicija. Što je, naravno, koješta. Zanimljivo je da su napisi o kojima govorim potvrda upravo one linije podela koju je moguće pratiti u knjizi „Dominantna i neželjena elita“. Na kraju, prelistavajući ih, shvatila sam i da su u tim kritikama srećno ujedinjeni praksisovci i nacionalisti. Što je u suštini - isto.

• Kako je isto?

- Uloga praksisovaca kao alternative zapravo je lažna. Uostalom, gde je njihov marksizam danas? Šta im je ljudski, šta moralni, a šta teorijski identitet? Svi su protiv Evrope, protiv liberalizma, protiv globalizma. Za šta se zalažu ako ne za to da se vrata na razdoblje pre komunizma?!

• Nije malo ni onih koji misle da ste napisali veoma značajnu knjigu.

- Verujem da sam „Dominantnom i neželjenom elitom“, pored ostalog, pokazala da nisam revanšist. „Vaša je knjiga neverovatno mirna!“, rekao mi je nedavno moj kolega, ruski istoričar i nacionalist, s kojim često razgovaram. Hrvatski književni teoretičar, istoričar, esejist i krležolog koga veoma cenim Stanko Lasić napisao mi je pismo u kojem je kazao da bez ove knjige nije moguće razumeti istoriju Jugoslavije. Istoriju sam, inače, uvek shvatala kao nauku u kojoj je, da biste dobili celinu, neophodno složiti sve delove, ali i svim stranama obezbediti pravo na iskaz. Istoričar ne sme da bude sudija. Slika mora biti napravljena na osnovu izvora, a konačni sud trebalo bi prepustiti čitaocu.

• Da li vam je činjenica da ste poznavali ljude o kojima ste pisali olakšala rad na knjizi?

- Ona mi je i olakšavala i otežavala posao. Prirodno je, naime, da se čovek koji piše o ljudima koje je poznao u jednom momentu zapita opisuje li svakodnevicu. Ipak, trudila sam se da uspostavim distancu. Koju je, kažem, moguće uspostaviti samo ako imate celinu. Pored toga, pišući knjigu, nastojala sam da svaku od ličnosti sagledam u kontekstu - političkom, ekonomskom, socijalnom, kulturnom - koji se vremenom me-

njavao. Ono što je ostajalo jesu vrednosti kojima su ti ljudi manje ili više bili privrženi.

• Prvi deo knjige „Dominantna elita“ posvećen je jednom čoveku - Dobrici Ćosiću. Ćosić vam je poslužio kao svojevrsni model?

- U pravu ste. Dobrica Ćosić jeste model određenog načina mišljenja i delovanja, oko koga je uvek bilo koncentrisano mnoštvo krugova: „Mladi borac“, „Praksis“, Simina 9A, partijske strukture, crkva, vojni i obavestajni centri. Ljudi koji su tim krugovima pripadali mogli su da se spore oko toga ko je od njih levica, a ko desnica; ono što je neupitno jeste činjenica da među njima u bitnim pitanjima nije bilo suštinske razlike, kao i da je Dobrica Ćosić središte u kome se presecaju. Ćosića su jednako slušali i Tito i Aleksandar Ranković i Milovan Đilas i patrijarh.

• Odakle Dobrici Ćosiću tolika moć? „Po energiji i koncentrisanosti na cilj, Dobrica Ćosić je u novovekovnoj istoriji Srbije uporediv samo s Nikolom Pašićem; po sigurnosti s kojom je u svom dugom veku radio - ni sa kim“, tvrdite u knjizi.

- Moć Dobrice Ćosića proizlazi je, pre svega, iz trajnosti ideologije srpskog nacionalizma. Slobodan Jovanović je govorio da u 19. veku Srbija nema druge tradicije osim nacionalizma. U vreme kad je nastajala kao država, Srbija nije imala ozbiljnu socijalnu, kulturnu ili neku drugu tradiciju; imala je - nacionalizam. Nikola Pašić bio je zatočenik upravo te ideje. Kao političar, Pašić je bio oslonjen na revolucionarnu, potom i na carsku Rusiju i slovenofilske krugove. Trougao u kome se kretao bio je - Bog, narod i Rusija. Dobrica Ćosić zadržao je taj trougao, s tim što je Boga zamenio partijom. Rusija je uvek uvažavala tu Ćosićevu privrženost. Dobricu Ćosića je možda najbolje poznao Petar Stambolić, koji ga je uvek smirivao, sve se

plašeći da Ćosić ne eksplodira, da ne postane detonator srpskog nacionalizma. Dragoslav Draža Marković u jednom momentu je izgovorio isto što i Dobrica Ćosić: „Nema srpske ruke koja bi potpisala nezavisnost Kosova.“ Oko čega se onda oni svađaju? Isključivo oko vlasti. Nedavno je raščišćavan lični arhiv istaknutog srpskog političara iz perioda socijalističke Jugoslavije, nakon čega su mi njegovi naslednici, pretpostavljajući da bi mi to moglo biti interesantno, ponudili deo tih dokumenata.

• Kog srpskog političara?

- Mislim da njegovo ime ovde i nije toliko važno. U

+ Trougao u kome se Nikola Pašić kretao bio je - Bog, narod i Rusija. Ćosić je zadržao taj trougao, s tim što je Boga zamenio partijom. Rusija je uvek uvažavala tu Ćosićevu privrženost

svakom slučaju, reč je o bezbednosnim beleškama koje, iako sam u to vreme bila član najužeg partijskog rukovodstva, nikada pre nisam videla.

• Šta hoćete da kažete?

- Hoću da kažem da sam, iako sekretar CK SK Srbije,

Tito je, nema sumnje, bio diktatorski karakter, ali vlast, za razliku od ostalih zemalja Istočnog bloka, nije dobio iz Staljinovih ruku

+ I kao sekretar CK SK Srbije očito sam bila bezbednosno opservirana... Među dokumentima koja sam dobila našla sam belešku o svom susretu s Markom Ristićem u njegovoj kući

očito bila bezbednosno opservirana. Među dokumentima koja sam dobila našla sam belešku o svom susretu s Markom Ristićem u njegovoj kući, tokom koga me je Ristić upozoravao na tadašnju krizu u Jugoslaviji. Kao Jugosloven, Ristić je te 1968. bio očajan, govorio je kako u Hrvatskoj „raste ustašluk“, a u Srbiji nacionalizam. Drugi dokument sadrži transkript razgovora koji smo Mirko Čanadanović i ja vodili u Matici srpskoj u Novom Sadu 1970, dok je treći beleška o poseti Bore Pavlovića i mene Dobrici Ćosiću 1967, godinu dana nakon političkog pada Aleksandra Rankovića. „Ma, šta Ranković?!“, kaže nam u jednom momentu Ćosić. „Ranković je kao kralj Milan: prošao je nekoliko puta kroz Srbiju i...“ Nije, dakle, kako se to obično misli, Aleksandar Ranković taj

koji bi trebalo da nasledi Tita; Dobrica Ćosić je stvarni pretendent na jugoslovenski presto! Iako je protestovao protiv Rankovićeve smene, iako je tim povodom Titu napisao pismo, u suštini, Ćosić je verovao da bi za Srbe bilo najbolje ako bi upravo on u svoje ruke preuzeo državno kormilo.

• **Shvatili ste šta vam je te 1967. Dobrica Ćosić zapravo rekao?**

- Ne mogu baš da kažem da sam njegovu poruku u to vreme pročitala na taj način, ali sam svakako razumela da Ćosić više ne veruje u to da su u Jugoslaviji moguće promene: bio je ubeđen da je došlo vreme za definitivni zaokret.

• **Da li je smena Aleksandra Rankovića za Dobricu Ćosića značila kraj i takve Jugoslavije i ljubavi s Titom? Govoreći o Ćosićevom odnosu s Titom, koji je išao od slepog obožavanja, čak i divljenja Titovoj muškoj lepoti, do strasne mržnje, u knjizi se pitate da li je Dobrica Ćosić protivrečan ili je dogmata. Šta je?**

- Ćosić je nesumnjivo čovek dogme i sve mene kroz koje su prolazili kultovi kojima je tokom života robovao, a zatim ih se odricao, u stvari su način da se ta dogma sačuva. Ćosić je za Tita, ali samo pod uslovom da Tito Jugoslaviju čvrsto drži na okupu. Ako je to neophodno, čak i pomoću diktature. Kad je pod pritiskom odnosa snaga unutar zemlje Tito u jednom momentu počeo da se koleba, da pristaje na unutrašnju decentralizaciju zemlje - govorim o periodu 1968-1974, o vremenu ustavnih reformi - Ćosić je postao Titov ljuti neprijatelj. Međutim, dogma ni tada ne dolazi u pitanje.

• **Šta je sa Ćosićevim odnosom prema Jugoslaviji? Da li je Dobrica Ćosić, koji četnike nije podnosio, razumeo da se Jugoslavija kakvu je želeo - mislim na veliku Srbiju - mogla dobiti isključivo četničkom ideologijom i zločinima? Baš onako, uostalom, kako je pokušana da bude dobijena devedesetih.**

- Četništvo je Dobrica Ćosić smatrao mentalitetom, što mislim da je imao pravo. Ti neprestani sukobi oko međa, oko imanja, oko žena... U nekoliko knjiga Ćosić je opisao četničke zločine i ti opisi, zanimljivo, bez obzira na nespornu literarnu vrednost, nikada nisu dobili veći publicitet. U pokušaju ostvarivanja projekta svih Srba u jednoj državi - i tu ste vi u pravu - Ćosić je zaista nužno morao doći na četničke pozicije. I to je ta dogma u kojoj neprijatelj nije onaj ko je protiv moje doktrine, naprotiv: prihvatiti li ideju pomoću koje se postiže željeni cilj, on istog trenutka postaje - prijatelj. Ta je logika prevladala u Srbiji.

• **Kakav su Srbi imali odnos prema Titu?**

- Bilo bi realno reći da su Tito i srpski nacionalisti bili kompatibilni. Zašto? U novijoj srpskoj istoriji možete pratiti dve paradigme: liberalnu, koja je u svojim počecima veoma opterećena nacionalnim romantizmom, ali koja u društvo uvodi liberalne pojmove kakvi su sloboda individue, svojina, politička prava, pravo

Ćosića su jednako slušali i Tito i Aleksandar Ranković i Milovan Đilas i patrijarh

udruživanja; istovremeno, imate i narodnjačku struju, koju predstavlja Svetozar Marković, nešto kasnije radikali Nikole Pašića, a onda i srpski komunisti. Sve je to isto! Unutar ove druge, narodnjačke paradigme, javljala se neželjena elita, među kojom su se izdvajali pojedinci koji nisu uspevali. E, sada, u čemu su srpski nacionalisti unutar Saveza komunista Srbije i Tito bili kompatibilni? Prvo, Tito je obnovio Jugoslaviju, a onda napravio i moćnu vojsku, koju su tokom rata cenili čak i Nemci. U knjizi „Tito i drugovi“ Jože Pirjevec citira izvore: ako uhvatimo Tita, govorili su nacistički prvaci, tretiraćemo ga kao maršala. Tito je u međuvremenu stvorio i masovnu partiju pašićevskog tipa, što je Srbima takođe odgovaralo. Da ne govorimo o Titovom oslanjanju na Rusiju, koje je njegovu vezu s nacionalističkim krugovima u Srbiji dodatno učvršćivalo. Sedamdesetih, u vreme smene najpre hrvatskog rukovodstva, a onda i nas liberala, Tito je imao Ruse kao oslonac. U Moskvi je često odlazio i bez znanja partije. U knjizi Slavoljuba Đukića „Slom srpskih liberala“ Marko Nikezić je rekao kako je verovao da je Tito imao tajni sporazum s Rusima: „Jugoslavija će ostati stabilna država dok je Tito živ; posle njega - potop.“ Nedavno sam pročitala novu knjigu ruskog istoričara Olega Hlebnjuka „Staljin, život jednog vođe“, koja pokazuje da su, i pored sličnosti, između Tita i Staljina postojale i brojne razlike. Opisujući Tita, Hlebnjuk potvrđuje da je 1948. bila težak udarac za Staljina. I to je ono što se kod nas ne razume.

• **Šta se ne razume?**

- Tito je, nema sumnje, bio diktatorski karakter, ali vlast, za razliku od ostalih zemalja Istočnog bloka, nije dobio iz Staljinovih ruku. Sam se borio protiv nacizma, što je bio opasan presedan i za Staljina i za ceo komunistički pokret. Iako je suvereno zagospodario istočnom Evropom, Staljin suštinski nikada nije prestao da se plaši „jugoslovenskog sindroma“. S druge strane, Staljinova smrt 1953. dokazala je da je u SSSR ipak postojala oligarhija koja je bila spremna da započne s promenama. Od čega su, dakle, krenuli Staljinovi naslednici? Pa, od sebe. E, u Jugoslaviji je bilo obrnuto.

• **Kako obrnuto?**

- Tito je uklanjao one koji su se mogli odlučiti na promene.

• **Milovana Đilasa, recimo.**

- Đilasa svakako, ali i Staneta Kavčiča, hrvatsko rukovodstvo - Miku Tripala, Savku Dabčević Kučar - nas

liberale, Veljka Mićunovića... Zbrisao nas je! Baš kao i Staljin, na mesto sekretara Izvršnog biroa Predsedništva SKJ doveo je Staneta Dolanca, čoveka bez biografije. Dolanc je bio najvažniji akter, tumač i organizator pisanja pisma Izvršnog komiteta Predsedništva CK SKJ, koje je predstavljalo oštar zaokret u smislu restalinizacije partije. I u tom procesu veliki uticaj imala je Rusija. „Mani Hrvate, mani srpske liberala“, rekli su početkom sedamdesetih Titu, o čemu, uostalom, svedoče i me-

+ Marko Nikezić je rekao kako je verovao da je Tito imao tajni sporazum s Rusima: „Jugoslavija će ostati stabilna država dok je Tito živ; posle njega - potop“

moari Savke Dabčević Kučar.

• **Nakon Brionskog plenuma i smene Aleksandra Rankovića s funkcije potpredsednika Jugoslavije, na to mesto došao je Koča Popović, koji, po rečima Dobrice Ćosića, nije bio nikakva delatna ličnost. „Koča je paradni, spektakularni inteligent, kome narcizam i ironija iscrpljuju mudrost“, tvrdio je Ćosić.**

- Ćosić je na taj način pokušavao da diskredituje legendarnog komandanta Prve proleterske divizije, vojskovođu, intelektualca, jugoslovenskog diplomatu, nadrealistu. Milorad Ekmečić tvrdi da posle Brionskog plenuma 1966. u jugoslovenskom rukovodstvu više nije bilo nijednog Srbina, što naprosto nije tačno. Sekre-

tar Izvršnog komiteta SK SKJ, čovek broj dva u partiji, bio je Mialko Todorović, Srbin. Otkud onda falsifikati? Oni su pokušaj da se pokaže kako je smena Aleksandra Rankovića zapravo bila komunistička, antisrpska zavera. Nije!

• **Da, ali ostaje da Koča Popović u krugovima oko Dobrice Ćosića nikada nije imao status kakav je imao Ranković. Milomiru Mariću je Koča Popović ispričao kako je 1962, tokom posete Leonida Brežnjeva Jugoslaviji, Slobodan Penzić Krcun u Gornjem Milanovcu sovjetskom gostu pokazao na Koču Popovića: „Taj ništa ne bi uradio za Srbiju“, rekao je Penzić. „Da, ništa glupo“, odgovorio je Koča Popović.**

- „Osim Koče, niko nije mogao napisati pismo Miroslavu Krleži“, govorio je Petar Stambolić. „Međutim, Koča nije bio vođa.“

Što je tačno. Jer, iako veliki partizanski komandant i vojskovođa, Koča Popović je bio skeptik. I intelektualac. Znao je šta su utopije, a šta iluzije. U drama-

čina. Zašto ste istakli ovu Mihailovićevu funkciju?

- Zato što su svi siminovci prošli kroz partiju. U Siminnoj 9A sede akademici, prevodioci, profesori univerziteta, ljudi na istaknutim položajima u kulturi i nauci.

• **Koji o sebi govore kao o „žarištu otpora“ Titu. Kako to?**

- Taj su mit sami stvorili. Koristili su Titov režim, radili unutar njega i uvek bili antihrvatski raspoloženi. Verovali su da srpski računici s Hrvatima još nisu namireni. Pored toga, domogavši se kao učesnici rata i članovi partije visokih funkcija, uticali su na razvoj srpske nauke i kulture, projektujući, pritom, vlastite uloge posle Titove smrti. A kad je reč o „žarištu otpora“... Kakvog otpora, molim vas? Ko je to od njih bio proganjen? Ko je završio u zatvoru? Čija dela nisu objavljena? Posle Simine 9A jezgro siminovaca prešlo je na Čuburu, u kuću oca Živorada Stojkovića. U to vreme podozrevalo se da je Dobrica Ćosić u tu grupu pozvan kao član Udbe, za čim nije bilo potrebe, budući da je među siminovima

Ne zaboravite da je Dobrica Ćosić čovek snažne mržnje: teško da ćete naći ličnost o kojoj on lepo govori. U tom smislu, Andrić je još i dobro prošao

tičnom trenutku Hitlerovog dolaska na vlast doneo je odluku da se pridruži onima koji su se borili protiv nacizma, što ga nije omelo da sve vreme posmatra sebe i da razmišlja o tome u šta se u međuvremenu pretvaralo ono za šta se borio. Eto, zato Koča nije mogao biti vrsta vođe o kome je govorio Petar Stambolić.

• **Ipak, interesantna je lakoća i sigurnost s kojom Dobrica Ćosiću izriče sudove o svojim savremenikima. O Ivi Andriću, recimo, Ćosić kaže da ne poznaje Srbiju. „Andrić je čovek Bosne i biblioteke“, tvrdi.**

- Ne zaboravite da je Dobrica Ćosić čovek snažne mržnje: teško da ćete naći ličnost o kojoj on lepo govori. U tom smislu, Andrić je još i dobro prošao. U nekoj od svojih knjiga Ćosić se, recimo, seća momenta kad ga je Ivo Andrić posetio u njegovoj vikendici u Grockoj. „Ni jednom rečju nije pohvalio ukus domaće“, žali se Ćosić. Andrić je, znate, gospodin kome ne pada na pamet da se divi bilo čijim tapiserijama.

• **Dobricu Ćosića je, kažete u knjizi, u Siminu 9A uveo Borislav Mihailović Mihiz, u to vreme referent u Komisiji za utvrđivanje ratnih zlo-**

nekoliko ljudi već radilo za službu.

• **Kojih ljudi?**

- U svojoj „Knjizi o Ćosiću“ advokat Dragoljub Todorović pominje njihova imena.

• **I to se znalo?**

- Pa, znalo se, recimo, šta je pre nego je došao u Beograd bio Vojislav Đurić. Kao što se znalo i za Mihiza. Ili za Živorada Stojkovića. Nemojte se čuditi: boljševička partija bila je ideološki okvir, dok je sistem strukturno držala služba bezbednosti. Ona je kičma na koju se oslanja vođa ili diktator. Ona je srž, suština diktature.

• **Nije prvi put da Živorada Stojkovića pominjete u tom kontekstu...**

- O njemu sam najpre pisala u „Zatvaranju kruga“, knjizi koju strani istoričari veoma često citiraju i koja je objavljena 1991. u Sarajevu. O čemu je zapravo reč? Negde posle Hrvatskog proleća, kod Tita je na razgovor bio pozvan uzak krug ljudi - bila sam među njima - koji su kritikovani zbog toga što navodno nisu vodili ispravan kurs prema revoluciji. Optuženi smo da smo oportunisti, malograđani, liberali... Tito je, sećam se, ispred sebe uvek imao oranž pravougao-

ni blok, na kome je pisalo „Lipa“. U njemu bi beležio ono što je važno. U jednom momentu je izvadio blok i pročitao imena ljudi s kojima smo se često sastajali: Dobrica Ćosić, Žika Stojković... Reagovala sam na pomen Stojkovićevo ime.

• **Zašto?**

- Dan ili dva pre nego što smo otišli kod Tita na razgovor, iz savezne Udbe dobili smo izveštaj u kome se kaže da služba bezbednosti Milovana Đilasa opservira upravo preko Živorada Stojkovića. Stojković je odlazio kod Đilasa, razgovarao s njim, a onda te razgovore prenosio Udbi. Shvativši šta se događa, Đilas je na kraju prekinuo vezu sa Stojkovićem. O tome je, uostalom, kasnije pisao i sam Đilas.

• **U knjizi „Vlast i pobuna“?**

- Tako je... „Druže predsedniče“, rekla sam Titu čim nam je pročitao spisak, „pominjete Žiku Stojkovića iako smo juče dobili izveštaj da on radi za neke službe. Kako onda od nas tražite da ga gonimo?“ Taj naš razgovor ostao je zapisan. U svojoj knjizi o Udbi to je kasnije prvi put pomenio Zdravko Vuković. Kad je Andrej Mitrović, s kojim sam bila u dobrim odnosima, pisao recenziju za „Zatvaranje kruga“, skrenuo mi je pažnju na tu rečenicu. „Znaš šta, Andrej, ja sam to rekla Titu i nemoj od mene tražiti da to sada izbacujem“, rekla sam mu. Žika i ja kasnije smo se sretali u Tašmajdanskome parku i uvek bismo pozdravili jedno drugo. Nikada me nije zaustavio, nikada me nije pitao zašto sam to napisala.

• **Nije ni javno reagovao?**

- Nikada! Reagovali su drugi. Dražu Markovića kasnije sam pitala zna li da je Stojković bio saradnik Udbe. „Pa, ne znam“, odgovorio mi je. Kako ne zna?! Zna. Iako siminovac i navodni disident, Žika Stojković je, upravo uz saglasnost države, dvanaest godina radio na francuskim univerzitetima. Da li se takav status mogao dobiti bez ikakve provere?! Pa, nije. Kao navodni disident, da li je Stojković ikada snosio bilo kakve posledice? Nije. Zašto? Zato što ljudi poput njega nikada nisu bili u stvarnom sukobu s Titovom vlašću. Najzad, i vlastima je odgovaralo da imaju kritičare koji to u stvarnosti nikada nisu bili.

• **U veze disidenata sa strukturama vlasti danas malo ko veruje. Uzmite Hrvatsku! Zar nekadašnji visoki funkcioner jugoslovenske Udbe, kasnije predsednik hrvatske vlade i jedan od naj-**

bližih saradnika predsednika Franje Tuđmana Josip Manolić nije nedavno svedočio o tome da je veliki antikomunista Tomislav Karamarko bio saradnik Udbe? Jeste. I? Nikome ništa!

- Zašto je nikome ništa? Zato što su i srpsko i hrvatsko društvo na istim pozicijama: čuvaj srpstvo, čuvaj hrvatstvo; drži stegnute zube prema Srbima, odnosno prema Hrvatima; ne dopuštaj slobodnu komunikaciju! Nedavno mi je Hrvoje Klasić pričao kako je, radeći film o Jasenovcu, za koji je novac dala hrvatska država, na ubedljivo najlošiju saradnju naišao upravo u Srbiji, tokom razgovora sa srpskim istoričarima.

• **S kim?**

+ **Dragoslav Draža Marković u jednom momentu izgovorio je isto što i Dobrica Ćosić: „Nema srpske ruke koja bi potpisala nezavisnost Kosova.“ Oko čega se onda oni svađaju? Isključivo oko vlasti**

- S Bojanom Dimitrijevićem, recimo. „Neverovatno!“, žalio mi se Klasić. „Bojan Dimitrijević brani ustaše, on je na njihovim pozicijama!“

• **Kako?!**

- Tako što samo na taj način ostajete trajno začaureni u svojim istinama, koje podrazumevaju stalnu spremnost na sukob. To su ta društva. I Srbi i Hrvati veruju da o sebi mogu da pričaju šta hoće iako se zna da ni jedni ni drugi još nisu izašli iz patrijarnog obrasca. Zato i računaju na silu koja je na strani tih krajnosti, zato su tako rezistentni na promene. Posebno na one koje od svakog pojedinca zahtevaju i napor i odgovornost. ■

(KRAJ PRVOG DELA)